

HET SPANNINGSVELD TUSSEN WETENSCHAP EN GELOOF

Over *Het knagende weten* van Floris Cohen

In zekere zin is *Het knagende weten* de opvolger van Cohens vorige boek *Isaac Newton en het ware weten* uit 2010, dat op zijn beurt weer de kroon is op zijn eerdere ontstaansgeschiedenis van de moderne wetenschap, *De herschepping van de wereld* uit 2007, beide uitgegeven door Bert Bakker.¹ Alle drie deze boeken zijn bedoeld – en ook daadwerkelijk geschikt – voor lezers met een middelbareschoolkennis van de natuurwetenschappen, een algemene culturele bagage en een bovengemiddelde belangstelling voor onze intellectuele geschiedenis.

Over de twee eerdere boeken was ik zeer te spreken. De deskundigheid van de auteur, emeritus hoogleraar in de vergelijkende geschiedenis van de natuurwetenschap in Utrecht, staat buiten kijf. Cohens wetenschapsgeschiedenis tot en met Newton vormt een waardevolle aanvulling op de eerdere in het Nederlandse taalgebied verschenen maar veel academischere boeken van E.J. Dijksterhuis vanwege de veel persoonlijker stijl en de meer biografisch en soms zelf anekdotisch gerichte opzet.

In *Het knagende weten* treedt Cohen enigszins buiten zijn professionele expertise: het boek brengt het spanningsveld tussen wetenschap en geloof in kaart via een reeks intellectuele portretten van denkers. Sommigen behoren tot de canon van de allergrootsten: Kepler, Galilei, Pascal, Newton, Kant, Darwin, Weber en Einstein. De rest, die veel korter wordt behandeld, lijkt te zijn ingevoegd vanwege de contrastwerking of om een bepaald punt te maken: Voet, Voltaire, Vestdijk, Dawkins, e.a. Het is grotendeels oninteressante ruis, met als dieptepunt de fysicus Dyson.

De keuze voor deze geportretteerden is ingegeven door het fraaie motto waarmee het boek opent, afkomstig van de inmiddels vrijwel vergeten dichter én dominee Peter de Génestet (1829-1861):

Mijn Wetenschap en mijn Geloof,
Die leven saam in onmin,
Want de eene houdt, wat de ander doet,
En denkt en meent, voor onzin.

Intusschen, beide heb ik lief,
Juist even trouw als innig,
En toch vind ik mij-zelven niet
Onreedlijk doch krankzinnig.

Cohens concrete invulling van deze biografische opzet levert zowel de kracht als de zwakte van het boek. Het blijkt hier in feite om een persoonlijke zoektocht van de auteur te gaan. Dat is aantrekkelijk: het maakt het boek allerminst droog, maar juist heerlijk betrokken en af en toe zelfs een tikje emotioneel, zoals wanneer de auteur zich in lezenswaardige verzuchtingen wat laat gaan. Een mooi voorbeeld is deze passage op pp. 402-403:

Al te vaak kom je beschouwingen over het onderwerp tegen (opiniepagina's van kranten ritselen er bijvoorbeeld van) die ogen alsof de problematiek gisteren is uitgevonden en er geen enkele noodzaak is om, terwille van een zinnige probleemstelling, eerst eens een blik op het eerder bereikte te werpen. Enfin, dát over die problematiek niet pas sinds gisteren wordt nagedacht, en dát wie het verleden negeert grote kans loopt het heden ernstig te versimpelen: precies om die boodschap op mijn lezers over te brengen heb ik dit boek geschreven.²

Het persoonlijke aspect van Cohens boek blijkt vrijwel overal, gelukkig zonder dat dit het eigenlijke, zakelijke doel in de weg staat: informatieoverdracht over de centraal staande denkers. Het culmineert in het slot van het boek, waarin Cohen een "persoonlijke slotsom" trekt door zijn eigen mening te geven over de relatie tussen wetenschap en religie. Het is een door Kant geïnspireerd compromis, met een vleugje Weber, waarin Cohen zijn ontroering bij een katholieke mis in een Italiaans dorpskerkje verklaart door zijn vermogen om "te doen alsof de wereld niet onttoverd is" door de wetenschap, zoals Weber beweert in zijn fameuze essay *Wissenschaft als Beruf* uit 1919, dat Cohen

eerder in het boek dan ook uitvoerig bespreekt.

Kortom, als we de illusie (officieel genaamd “heuristische fictie”) dat God bestaat maar in stand houden, dan houden we onszelf niet voor de gek, doen we ook niet aan huichelarij en bereiken we mogelijk zelfs veel goeds. Zoals op kleine schaal het openstaan voor rituelen en de emoties die deze opwekken, en op grote schaal zelfs de morele wereldorde die Kant dacht na te streven met zijn soortgelijke compromis (gebaseerd op zijn categorische impatief).

Dit lijkt me slechts navolgbaar voor wie, zoals Cohen, Kant welhaast bewondert om zijn vermogen “het weten op te heffen om voor het geloof plaats te maken”. Als dát echter de oplossing is van het spanningsveld waar dit boek over gaat, had het net zo goed niet geschreven kunnen worden en is Giordano Bruno voor niets in 1600 op de brandstapel gestorven. Het is bekend hoe Kant verstrikt raakte in zijn zelfgesponnen web. Enerzijds deduceert hij het geloof uit morele en daarmee in feite praktische argumenten, maar anderzijds wordt dat geloof noodzakelijk geacht om de moraal te verankeren. Daarmee lopen geloof en moraal bij Kant hand in hand, maar wel als dansers op een koord dat nergens aan vast zit: beide mogelijke aanknopingspunten, een natuurlijke theologie aan de ene kant en een strikt wetenschappelijke onderbouwing van de moraal aan de andere kant, zijn voor hem immers uitgesloten. Kant was, hoe radicaal zijn denken ook in veel opzichten was, klaarblijkelijk nog te veel een kind van zijn tijd om de omgekeerde oplossing te kiezen: het geloof opheffen om voor het weten plaats te maken. In dat opzicht is zelfs Kant nooit ont-

waakt uit de dogmatische sluimer waarin destijds heel Europa verkeerde. Cohen, die zich bij herhaling afzet tegen atheïsten als Richard Dawkins en (op vriendelijkere toon) Herman Philipse, is dat kennelijk al evenmin.

Dit brengt mij bij het kwetsbare deel van *Het knagende weten*: als overzicht is het een prachtig werk, maar experts (of zelfs maar enigszins deskundigen) in de besproken denkers zullen er weinig nieuws in lezen en zich soms zelfs ergeren (zoals ondergetekende over de bespreking van Einstein). De gebruikte literatuur is standaard, bestaat uit de bekende biografieën en soms ook originele maar welbekende werken van de geportretteerden. Naar mijn mening is voor dit onderwerp diepgaander bronnenonderzoek nodig.

Voor mij was het hoogtepunt van het boek het hoofdstuk over Weber. Cohen bespreekt diens mij tot nu toe onbekende *Zwischenbetrachtung: Theorie der Stufen und Richtungen religiöser Weltablehnung* (1920) met een diepgang waar ik bijvoorbeeld in zijn hoofdstuk over Einstein naar hunkerde. Bovendien verbindt Cohen die tekst, conform zijn algehele missie, met het persoonlijke leven van de beroemde socioloog. Alleen dat hoofdstuk maakt de aanschaf al de moeite waard, en zo zal iedere lezer zonder twijfel veel leren (en ook veel genieten) van de ene of de andere denker zoals Cohen die neerzet. Voor wie dit hele onderwerp, de spanning tussen wetenschap en religie, nieuw is, is een betere en interessantere inleiding tenminste in de Nederlandse taal moeilijk denkbaar.

KLAAS LANDSMAN

FLORIS COHEN, *Het knagende weten*, Prometheus, Amsterdam, 2016, 304 p.

NOTEN

1. Van Floris Cohens *De herschepping van de wereld* is de prachtige en sterk uitgebreide Engelse versie, *How Modern Science Came into the World*, gratis te downloaden op <http://oapen.org/search?identifier=406703>.
2. Cohen laat overigens zelf na twee Nederlandstalige boeken te vermelden die een gelijkaardige opzet hebben als het zijne: het tweeluik *Wat is God?* van Ton de Kok, verschenen bij uitgeverij Thoth. Het eerste deel, *Filosofen en schrijvers op zoek*, dateert van 2013. Het tweede, *Wetenschappers en kunstenaars op zoek*, kwam uit in 2017, kort na Cohens boek, wat hem weer enigszins vrijpleit van deze omissie.